

Rizikos komunikacija Lietuvos žiniasklaidoje kiaulių gripo metu

Atliekant tyrimą pasitelkta kiekybinė ir kokybinė turinio analizė. Tirta žiniasklaidos darbotvarkė kiaulių gripo metu. Apibendrinant tyrimo rezultatus, pastebėta, jog žiniasklaida nuolat informavo visuomenę apie kiaulių gripą, tačiau skleistos informacijos turinys vertinamas neigiamai, kadangi trūko edukacinės medžiagos, kaip apsisaugoti nuo pandemijos, kritiško, analitinio situacijos vertinimo. Kiaulių gripo komunikacija žiniasklaidoje buvo neatsakinga.

Raktiniai žodžiai: kiaulių gripas, pandemija, rizikos komunikacija, žiniasklaida.

The investigation has quantitative and qualitative analysis. A sum up of the quantitative and qualitative content analysis showed that the mass media constantly worked to inform society about swine flu, however, the content of the published information was viewed negatively since it lacked the educational aspect of how to protect oneself from pandemic, it also fell short of critical and analytical evaluation of the situation. Risk communication was irresponsible.

Keywords: swine flu, pandemic, risk communication, mass media.

Įvadas

Per pastaruosius dvidešimt penkerius metus buvo atliktas ne vienas socialinių mokslų tyrimas, kuriame tyrėjai analizuoja riziką, susijusią su technologijomis, ekonomika, gamtos pavojais (Pidgeon, Kasperson, Slovic, 2003). Buvo ir yra bandoma išsiaiškinti, kaip kinta rizikos sąvoka, kokie veiksniai stiprina ar silpnina rizikos suvokimą, analizuoti psichologinių, socialinių, institucinių ir kultūrinių procesų sąveikas, rizikos suvokimo modelius ir kt. Viena iš reikšmingiausių jėgų, turinčių galią stiprinti silpninti riziką, manipuluoti visuomene, formuoti jos elgseną – žiniasklaida.

Problema. Daugelis mokslinių darbų konstatuoja, jog žiniasklaida yra itin galtinga priemonė, formuojanti visuomenės nuomonę. M. E. McCombd ir D. L. Shaw (1997) buvo vieni iš pirmųjų mokslininkų, analizavusių žiniasklaidos vaidmenį, konstruojant visuomenės sprendimus. Jų manymu, žiniasklaida struktūruoja aktualias problemas, daro įtaką visuomenės suvokimui. Vėliau jų teorija buvo taikoma daugelio masinės komunikacijos tyrėjų (Takeshita, 1997; McQuail, 2005; Kwan-sah-Aidoo, 2003 ir kt.). Pasak K. Juraitės (2002), visuomenė aktualiausiomis problemomis laiko tas, kurios yra pristatomos žiniasklaidos. M. E. McCombs ir

Nina KLEBANSKAJA – socialinių mokslų daktarė, VDU Ekonomikos ir vadybos fakulteto Marketingo katedros docentė. Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. Tel.: 00 370 37 327 856. El. paštas: n.klebanskaja@evf.vdu.lt.

Giedrė GUDAITĖ – VDU Politikos ir Diplomatinijos fakulteto Viešųjų ryšių magistrė. Adresas: S. Daukanto g. 28, Kaunas. El. paštas: giedre.gudaite@gmail.com.

B. Reynolds (2002) pabrėžia, kad tai kuria visuomenės sąmoningumą ir kelia nerimą dėl svarstomų problemų. Metaforiškai žiniasklaidai priskiriama ketvirtosios valdžios funkcija, suteikianti galimybę „žongliuoti“ svarbia informacija. Žurnalistai, informuodami apie tam tikrus įvykius, neretai juos hiperbolizuoja. Kadangi rizikos suvokimą viena iš pirmųjų formuoja žiniasklaida (Atwood, 2004), itin svarbus informacijos objektyvumas. Deja, žiniasklaida neretai kritikuojama dėl angažuotumo, kas skatina neatsakingą žiniasklaidos elgesį. Taigi straipsnyje nagrinėjama problema, ar Lietuvos žiniasklaida objektyviai vertino 2009–2010 metų kiaulių gripo epidemiją ir savo elgsena demonstravo atsakingumą?

Tyrimo objektas – kiaulių gripo komunikacijos žiniasklaidoje atvejis Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – išanalizavus Lietuvos žiniasklaidos darbotvarkę kiaulių gripo metu 2009–2010 metais, įvertinti jos teikiamos informacijos objektyvumą ir elgsenos atsakingumą.

Tyrimo metodas. Siekiant išanalizuoti komunikacijos procesą Lietuvos žiniasklaidoje kiaulių gripo metu, buvo pasirinkta kiekybinė ir kokybinė turinio analizė.

Žiniasklaida ir rizikos komunikacija

A. M. Major ir L. E. Atwood (2004) tvirtinimu, žiniasklaida – pagrindinė priemonė, konstruojanti visuomenės narių rizikos suvokimą. Žiniasklaida viena iš pirmųjų apibrėžia riziką, formuoja tikrovės suvokimą ir tampa tarpininke tarp valdžios atstovų, visuomenės, mokslininkų.

Žiniasklaidos priemonės informaciją pateikia labai plačiam ir daugiasluksniam žmonių ratui. Šis teiginys suponuoja

vieną esminių žiniasklaidos funkcijų, apie kurią savo darbuose kalba Merton, W. R. Wright, H. Lasswell, D. McQuail ir kiti komunikaciją nagrinėjantys mokslininkai. Žiniasklaida pirmiausia turi informuoti apie visuomenę supantį pasaulį, šių dienų aktualijas, naujienas. Remiantis A. Vaišnio (1992) požiūriu, itin svarbu, kad žiniasklaida pateiktų visuomenę dominančią, jos interesus atitinkančią informaciją. Vadinasi, žiniasklaida privalo atstovauti visuomenės interesams ir informuoti tik apie tai, kas domina daugumą.

Vertėtų paminėti dar vieną gana svarbią žiniasklaidos charakteristiką. Žiniasklaida nuolat kritikuoja politinį gyvenimą, eskaluoja įvairias žinutes, susijusias su valdžios atstovais, skatina diskusijas, tampa tarpininke tarp visuomenės ir valdžios, pasitelkusi mases, geba daryti spaudimą priimantiems sprendimus. Dėl galios ir poveikio masėms žiniasklaida buvo praminta „ketvirtąja valdžia“. Žiniasklaida prisiima prižiūrėtojo, dialogo tarp visuomenės ir valdžios atstovų organizavimo, koordinavimo ir kontrolės; korupciją, neteisę demaskuojančio, kitaip tariant, „sarginio šuns“ funkciją. Tai itin svarbus žiniasklaidos vaidmuo, kadangi ji, kaip ir kitos valdžios, gali lemti visuomenės situaciją – ją pagerinti arba pabloginti.

Panašius žiniasklaidos tikslus gerokai anksčiau nustatė ir H. Lasswell (1948), kuris pabrėžė, kad žiniasklaida turi stebėti supantį pasaulį, atskiras visuomenės grupes harmonizuoti su aplinka, perduoti kultūrinį palikimą. W. R. Wright (1997) pridėjo pramogavimo funkciją, o D. McQuail (2005) – mobilizavimo.

Teiginį, jog komunikacijos procesas formuoja tai, kas pasaulyje visuomenės suvokiama kaip „realu“, vienas pirmųjų suformulavo anglų filosofas J. Locke (cit. pagal J. Rimaitę, 2009). Baudrillard

(cit. pagal Kellner, 2003), vienas žymiausių postmodernistų, tikina, jog žiniasklaida kuria hipertikrovę, t.y. dirbtinai sukonstruotą patirties pasaulį, kuriam būdingas išgrynintas kasdienio gyvenimo banalumas, perdirbta intensyvi patirtis. Žiniasklaida perduoda tuos įvykius, kurių visuomenė asmeniškai nepatiria, o žmones paverčia netiesioginiais pasaulinių įvykių liudininkais (McCullagh, 2002). Pati žiniasklaida kai kurių tyrinėtojų vertinama kaip tikrovės tikrovė, jos atspindys (Luhmann, Cross, 2000). Pasak jų, žiniasklaida tampa stebėtojų stebėjimu, kadangi ji perteikia visuomenės nuomonės formuotojų (mokslininkų, dvasininkų, politikų ir kt. visuomenės veikėjų) preskripcijas (Rimaitė, 2009).

Žiniasklaidoje publikuojami straipsniai yra nuolat kuriamos ir perinterpretuojamos tikrovės konstrukcijos. Žiniasklaidos priemonės konstruoja mūsų žinias, nurodydamos, ką mes privalome ir turime žinoti (Juraitė, 2002). Pasak N. Luhmann ir K. Cross (2000), žiniasklaida tampa priemone, kuri padeda visuomenei susiformuoti tikrovės iliuziją. Esant tokiai situacijai, kai šiandieninis pasaulis persisotinęs informacija, masinės komunikacijos tyrinėtojai pabrėžia, jog itin svarbu apibrėžti bei atskirti tikrovę, sukonstruotą tradiciniais ryšiais, ir tikrovę, sukonstruotą žiniasklaidos (Braman, 2007).

Kalbant apie rizikos komunikaciją, žiniasklaida traktuojama kaip amplifikacijos stotis, kurioje analizuojami rizikos signalai, o iš jos patenka į viešąją erdvę. Siekiant įvertinti, kaip žiniasklaida apdoroja gautą informaciją, verta taikyti amplifikacijos teoriją. Kaip teigia Glasgo Universiteto Žiniasklaidos Tyrimų grupės nariai J. Eldridge ir J. Reilly, socialinės amplifikacijos teorija padeda įvertinti, ar

informacija buvo sustiprinta ar susilpninta: matuojamas informacijos šaltinių kiekis, analizuojamas dramatismas, simboliškos konotacijos ir visų šių dalykų sklaida svarbiausiame pranešime (cit. pagal Rimaitę, 2009).

Apibendrinant minėtų mokslininkų nurodytas žiniasklaidos funkcijas, tikslus bei charakteristikas, galima teigti, kad žiniasklaida (arba, kitaip tariant, medija) turi objektyviai informuoti visuomenę apie vykstančius pokyčius, juos konstruktyviai analizuoti, skatinti inovacijų diegimą, visuomeninį aktyvumą, pilietiškumą, konstruoti socialinę tikrovę, formuoti visuomenės elgseną, mobilizuoti, kontroliuoti valdžią, bet, svarbiausia, būti tautos balsu, t.y. atstovauti visuomenės interesams, siejant su rizikos komunikacija. Būtina iškelti rizikos komunikacijos svarbą šiandieniniame informacijos ir žinių pasaulyje bei tiesioginį ryšį su medija. Galima daryti prielaidą, jog rizikos komunikacija be žiniasklaidos nevyktų, nes rizikos komunikacijos specialistai dažniausiai informaciją apie iškilusią riziką visuomenės sveikatai, saugumui ir aplinkai teikia žiniasklaidos priemonėmis.

Žiniasklaidos darbotvarkė rizikos komunikacijos atveju. Įvykius, aktualijas, problemas ir kitus įvairiausių dalykus žiniasklaida komunikuoja pagal tam tikrus principus, kurių visuma pavadinta žiniasklaidos darbotvarke. M. E. McCombs ir D. L. Shaw (2004) suformuluota žiniasklaidos darbotvarkės (angl. *the agenda-setting*) teorija sutelkia dėmesį į kelias svarstomas problemas, temas ir taip priverčia visuomenę manyti, kad svarstomos problemos svarbesnės negu kiti visuomenėje keliami klausimai. Minėti mokslininkai tyrimais įrodė, jog egzistuoja ryšys tarp žiniasklaidoje publikuojamos informacijos pasirodymo dažnumo ir šios informacijos

svarbos visuomenei suvokimo. Darbotvarkės formavimo teorija paaiškina, kodėl informacija apie tam tikrą problemą pasiekia visuomenę, kaip formuojama visuomenės nuomonė, kodėl tam tikroms problemoms spręsti imamas tam tikrų veiksmų, kodėl kitos problemos lieka nuošaly.

D. Kovačić (1997) žiniasklaidos darbotvarkės formavimą apibrėžia kaip procesą, kurio metu žiniasklaida žmonių pašąmonėje kuria įvykių vaizdus, suteikia atitinkamas reikšmes tam tikrai visuomenės problemai (cit. pagal Kwansah-Aidoo, 2005). Žiniasklaida lemia tam tikros problemos ar temos reikšmingumą. M. E. McCombs, B. Reynolds (2002) pabrėžia, kad žiniasklaida ne tik atranka aktualias temas, bet ir nurodo skaitytojui, kaip mąstyti. Pažymima, jog žiniasklaidos atstovai formuoja požiūrį į realybę. Tačiau J. W. Dearing ir E. M. Rogers knygoje „*Agenda-setting*“ (1996) pateikia kitokią nuomonę. Analizuodami žiniasklaidos darbotvarkę, jie akcentuoja ne žiniasklaidos įtaką visuomenei, o nuolatinę kovą tarp tų, kurie siekia daryti įtaką problemos sprendimams ir laimėti žiniasklaidos dėmesį. Tačiau esminį sprendimą priima žiniasklaida – ji nustato prioritetus.

Svarbu pabrėžti, jog problemų atranka ir pateikimas žiniasklaidos darbotvarkėje lemia ir visuomenės darbotvarkę (McQuail, 2005). Kontroluodama informaciją, žiniasklaida nustato ir socialinio žinojimo ribas. Antra vertus, egzistuoja ir priešingas požiūris. E. Katz ir P. F. Lazarsfeld (1955) tikina, jog žiniasklaida ne keičia visuomenės žinojimą, o tik sustiprina jį.

Tyrinėjant žiniasklaidos darbotvarkę ir jos poveikį žiniasklaidai, svarbu suvokti, kokie veiksniai lemia žiniasklaidos turinio pobūdį. Tyrinėtojai skiria išorinius ir vidinius veiksnius. Išoriniai veiksniai yra žurnalistų naudojami šaltiniai, vyriausybės

atstovai ar įtakingi asmenys. Redaktorių, žiniasklaidos vadovų, žurnalistų veikla – vidiniai veiksniai (Rimaitė, 2009). Siekiant įvertinti įvairių veiksmų daromą įtaką, pirmiausia reikia atsižvelgti į jų galią visuomenėje (Littlejohn ir Foss, 2004). Pavyzdžiui, jei Sveikatos ministerijos ir žiniasklaidos ryšys itin glaudus, didelė tikimybė, jog įtakingi Ministerijos atstovai žiniasklaidos ir visuomenės darbotvarkai turės nemažai įtakos. Įtakingų asmenų ir žiniasklaidos susitarimas bus vertinamas kaip masinė manipuliacija.

Žiniasklaidos darbotvarkę gali lemti ne tik šaltiniai, atitinkantys patikimumo ir autoritetingumo kriterijus (McCullagh, 2002), bet ir alternatyvūs požiūriai, dramatiški ir nenumatyti įvykiai. Pasak A. Rimaitės (2009), tuomet grupės, numatančios alternatyvias perspektyvas, gali prieiti prie žiniasklaidos, jiems atveriamas kelias bei suteikiama iniciatyva savo požiūrius išdėstyti darbotvarkėje, kai oficialūs šaltiniai per lėtai reaguoja į naujienas. Tačiau šioms grupėms keliama aiškios hierarchinės organizacinės struktūros reikalavimai. Organizacija turi aiškiai įvardyti, kas yra jų atstovai, reprezentuojantys organizacijos požiūrį bei veiklą.

Svarbu tai, jog žurnalistai retai būna tiesioginiai įvykių liudininkai. Jie priversti pasikliauti kitais žinių šaltiniais: vyriausybės atstovais, profesinėmis organizacijomis, verslo asociacijų ekspertais ir kt. Gavę informaciją, žurnalistai į ją pažvelgia savaip, t.y. interpretuoja, todėl informacija visuomenei pateikiama iš tam tikros perspektyvos, o tai ir įtikina visuomenę pristatomus įvykius suvokti, remiantis kontekstais. Taigi žiniasklaida atranka įvykius ir pateikia jų interpretacinę konstrukciją, kurią žiniasklaidos sociologai vadina „žinių įreminimu“ – pažinimo, interpretacijos ir pristatymo modeliu bei

diskurso, kurį sudaro simboliai, atranka (Rimaitė, 2009).

Masines komunikacijas tirianti K. Juraitė (2002) nurodo ir kitus darbotvarkės formavimą lemiančius veiksnius:

1. asmeninė patirtis bei tarpasmeninis bendravimas;
2. realaus gyvenimo pavyzdžiai;
3. įtakingi asmenys ar institucijos, kontroliuojančios informacijos srautą;
4. skaitytojų socioekonominės charakteristikos;
5. žiniasklaidos priemonių naudojimo pobūdis;
6. pasitikėjimas žiniasklaida, kaip visuomenės institucija;
7. bendras informacijos poreikis.

Nustačius veiksnius, lemiančius darbotvarkės formavimą, verta aptarti formavimo procesus. Mokslininkai skiria du darbotvarkės formavimo lygmenis: pirmąjį ir antrąjį (Ghanem, 1997). Pirmasis lygmuo lemia, kaip žiniasklaida atrinka problemas, tiria jos poveikį visuomenės darbotvarkei. Žiniasklaida sutelkia dėmesį problemų ar temų charakteristikoms, rekomenduoja, kaip visuomenei vertėtų mąstyti apie problemas, apibrėžia problematiką, ją emociškai įvertina, pateikia rekomendacijas, kaip spręsti problemas (Takeshita, 2005).

Antrasis darbotvarkės lygmuo nusako, kuo žiniasklaida svarbi konkrečioms problemoms aspektams visuomenės darbotvarkėje. Žiniasklaida ne tik pataria visuomenei, apie ką mąstyti, bet, pateikdama užuominas, tam tikrus ženklus apie konkrečios temos reikšmingumą, „žinių rėmais“ nurodo visuomenei, kaip mąstyti (Rimaitė, 2009). „Žinių rėmai“ netiesiogiai daro įtaką problemos suvokimui, kai atrenkamos temos, o kai kurios problemos pateikiamos pirmiausia. R. Entman patikslina, jog „žinių rėmai“ atkreipia

visuomenės dėmesį į tuos tikrovės aspektus, kurie galbūt galėtų sukelti skirtingą visuomenės reakciją, o kitus nustelbia (cit. pagal Rimaitę, 2009).

Tyrinėjant žiniasklaidą, verta atkreipti dėmesį, jog „žinių rėmai“ nėra anonsuojami ir akcentuojami. Jų atsiradimas susijęs su siužetų pasakojimu, t.y. tas pats įvykis gali būti pateikiamas, skirtingai apie jį pasakojant (Rimaitė, 2009). Siekiant identifikuoti „žinių rėmus“, rekomenduojama rinktis skirtingas tyrimo strategijas: indukcinę arba dedukcinę.

Pasirinkus indukcinę strategiją, būtina atkreipti dėmesį į R. Entman (1993) nustatytus penkis „žinių įrėminimo“ žiniasklaidos tekstuose aspektus:

1. *nustatymai* (svarbu analizuoti, kiek vietos žiniasklaidoje skiriama problemos pristatymui ir kokia reikšmė suteikiama pasakojimams);

2. *veiksniai* (analizuojami žiniasklaidoje naudojami žodžiai ir vaizdai, patariama, kaip ir kur pristatomi įvykiai turi būti talpinami);

3. *identifikavimas* (dėmesys kreipiamas į tam tikrų žodžių ir vaizdų naudojimą, kuris skatina arba trukdo identifikuoti vyraujančius žodžius ir vaizdus žiniasklaidos pasakojimuose);

4. *kategorizavimas* (analizuojamas būdas, kuriuo žiniasklaida pažymi įvykius ar problemas. Pabrėžtina, jog skirtingos kategorijos skatina visuomenę pažvelgti į įvykius skirtingais būdais);

5. *apibendrinimas* (svarbu mastas, kuriuo žiniasklaida apibendrina atsitikimą ar problemą pagal pasakojimo pobūdį ir kilmę).

Šie aspektai nebūtinai, tiriant žiniasklaidos pasakojimą, tačiau tai suteikia galimybę atpažinti bei suvokti „žinių rėmus“ žiniasklaidos pasakojimuose (Rimaitė, 2009).

Kalbant apie dedukcinę strategiją, verta pažymėti, jog ji dar vadinama „diskursyvinio formavimu“. Taikant šią strategiją, žiniasklaidos tekstai analizuojami nustatant, kurie „žinių rėmai“ taikomi žiniasklaidoje pateikiant informaciją, atkreipiamas dėmesys į jų dominavimą (Rimaitė, 2009). Šios strategijos „žinių rėmai“ dar vadinami naratyvais. Daley ir O’Neill (cit. pagal McCullagh, 2002) tikina, jog, įgyvendinant šią strategiją, itin svarbu nustatyti, kurie naratyvai struktūruoja problemą, padeda atrasti dominuojančią naratyvo strategiją. Be to, analizuojant žiniasklaidoje pateiktus įvykius ar problemas, verta išryškinti ir apibrėžti pasakojimo tipus ar siužetinių linijų grupes (Rimaitė, 2009).

Kaip teigia A. Rimaitė (2009), rizikos pateikimas žiniasklaidoje – socialinių ir kultūrinių procesų rezultatas. Analizuodama rizikos sklaidą žiniasklaidoje, A. Rimaitė (2009) pažymi, jog rizikos pateikimas vertinamas ne kaip tikrovės atspindys, ir iškelia rizikos selektyvumą. Vadinas, ne visos rizikos sulaukia žiniasklaidos dėmesio. Tyrėjai pastebi, jog žiniasklaidoje dažniausiai pateikiami netikėti įvykiai, dramatiškos nelaimės ar neįprastos rizikos. Be to, vyrauja tendencija supaprastinti ir individualizuoti mokslinius konfliktus (Rimaitė, 2009).

Analizuodami rizikos pristatymų žiniasklaidoje tyrimus, komunikacijos mokslininkai A. M. Major ir L. E. Atwood (2004) iškėlė mintį, jog daugiau žiniasklaidos dėmesio sulaukia ne tos rizikos, kurių padariniai būtų žalingi ar net praigaištingi didelei visuomenės daliai, bet mažos tikimybės rizikos. Pabrėžtina, jog žiniasklaida dėmesį skiria būdams, kurie padeda pateikti įvykius, o ne atskleisti problemas. Tada atsiranda tikimybė, kad visuomenė pervertins tokių dramatiškų

įvykių atsitikimo tikimybę ir nepakankamai įvertins įprastines rizikas.

Kaip teigia E. Singer ir P. M. Endreny (1993), žurnalistai kreipia dėmesį ne į temos turinį, jie akcentuoja dramą, konfliktą ir keistumą – tai, ką vertina naujienu leidėjai, todėl žiniasklaidoje neįtikėtinos rizikos sulaukia didesnio dėmesio nei labiau įprastos rizikos. Pavyzdžiui, Lietuvos visuomenėje pastebimas ryškus susidomėjimas įvairiomis kriminalines istorijas tiriančiomis laidomis. Be to, žiniasklaidoje dažniausiai pateikiama informacija apie žalą, o ne apie rizikos tikimybę. Ši teiginį patvirtina ir J. Walsh (1996), teigdamas, jog pranešimai apie pavojus yra greičiau pranešimai apie žalą, o ne apie riziką. Pastebima, jog dažniau kalbama apie rizikos pasekmes, bet trūksta ilgalaikių problemų svarstymų. Be to, žiniasklaidą mokslininkai dažnai kritikuoja už tai, kad pavėluotai skleidžia informaciją apie rizikų problemas, keliamą pavojų.

J. Walsh (1996) atkreipia dėmesį ne tik į įvykių pateikimą, bet ir į tai, jog žiniasklaida linkusi sustiprinti formuojamą riziką. Pasak šio mokslininko, žiniasklaida dažnai pateikia pranešimus šokiruojančiomis ir pyktį keliančiomis temomis. Kaip teigiama L. Carroll knygoje „Siaubo anatomija“ (2006), apie blogas naujienas rašoma tam, kad visuomenė „gautų“ porciją siaubo, tai atsakas minčiai, jog ten, kur viskas gerai, slypi blogis. Taigi žiniasklaida ima aprašinėti nelaimingus, siaubingus įvykius, šitaip kurdama atsvarą utopiniam pasauliui. Žiniasklaida kreipia dėmesį į gašdinančias problemas ir situacijas, kadangi jos įdomios skaitytojams. Toks žiniasklaidos požiūris į rizikas trukdo objektyviai vertinti situaciją, analizuoti problemas ir ieškoti racionalaus sprendimo.

Tačiau egzistuoja ir kitokia nuomonė. J. Eldridge ir J. Reilly (2003), nustatę,

kad žiniasklaida nesustiprina rizikos, bet ją sumažina, tikina, jog tais atvejais, kai trūksta mokslinių įrodymų, o rizika nepibabrėžta, žiniasklaida ją sumažina. Šį teiginį patvirtina ir C. Anderson (2006), nurodydama, kad dauguma rizikos pranešimų žiniasklaidoje yra labiau raminantys, nekeltantys nerimo. Be to, atsižvelgdami į naujumo vertę, žurnalistai ignoruoja riziką ir tada, kai valdžios atstovai sprendimus priima remdamiesi atsargumo principu. Žiniasklaida linkusi sumažinti ar ignoruoti riziką ir tada, kai grėsmės hipotetiškos (Rimaitė, 2009).

Pastebėta, jog nė vienas minėtas mokslininkas nebando paneigti, jog žiniasklaida – galinga visuomenės valdymo priemonė, galinti hiperbolizuoti riziką ir sukelti paniką arba, atvirkščiai, ją susilpninti, sumažinti baimės jausmą.

Apibendrinant galima teigti, jog rizikos komunikacijos procesas gana sudėtingas. Dėmesys turi būti skiriamas ne tik tikslinei auditorijai, jai būdingiems sociodemografiniams, kultūriniais veiksniams, rizikos komunikacijai, bet ir komunikacijos priemonėms. Turi būti atsakingai parinktos komunikacinės priemonės, tinkamai formuojamos komunikacinės žinutės.

Kiaulių gripo komunikacijos Lietuvos žiniasklaidoje tyrimo rezultatai

Lietuvoje kiaulių gripas nusinešė ne vieną dešimtį žmonių gyvybių, todėl natūralu, jog kilo didžiulis žiniasklaidos ažiotažas. Žiniasklaidos atstovai stengėsi kuo tiksliau, kuo įtaigiau pateikti naujausią informaciją ir faktus, informuoti, gąsdinti, nuraminti ar kitaip paveikti kuo didesnę auditorijos dalį.

Tyrimo metodai. Tyrimui pasirinkta kiekybinė ir kokybinė turinio analizė. Kiekybinė turinio analizė taikoma tiriant žiniasklaidoje pasirodžiusių pranešimų duomenis, išreikštus skaitmenine forma. Kokybinė turinio analizė leidžia tirti informaciją apie diskurso dalyvius, formuojamas problemas, iliustracijas, retorines figūras, stiprinančias / silpninančias riziką.

Atliekant šį tyrimą, buvo pasirinkti raktiniai žodžiai, jais remiantis, renkamos publikacijos apie kiaulių gripą, turinys skaidomas į kategorijas, kategorijos – į subkategorijas, interpretuojami turinio duomenys. Analizuojant žiniasklaidos tekstus, gilinamasi į žiniasklaidos darbotvarkę, tekstų konstravimą, socialinės tikrovės kūrimą.

Kiekybinis ir kokybinis tyrimas vyko nuo 2009 m. lapkričio iki 2010 m. balandžio mėn. Analizuojamo laikotarpio pradžia pasirinkta atsižvelgiant į tai, jog 2009 m. lapkričio mėnesį Lietuvoje buvo paskelbta gripo epidemija. Pirmieji straipsniai apie kiaulių gripą žiniasklaidoje pasirodė 2009 m. birželio mėn., tačiau didesnio dėmesio nesulaukė. Informacijos padaugėjo nuo lapkričio mėn., kai Lietuvoje padaugėjo susirgimų kiaulių gripu. Tiriamasis laikotarpis baigėsi, kai žiniasklaidos šaltiniuose gerokai sumažėjo informacijos apie kiaulių gripą.

Kiekybinės ir kokybinės turinio analizės šaltiniai pasirinkti kryptingai, siekiant analizuoti informaciją, pateiktą tradicinėse žiniasklaidos priemonėse: spaudoje, televizijoje, internete. Analizei pasirinktas komercinis spaudos kanalas, komercinis internetinis naujienų portalas ir Lietuvos nacionalinis televizijos kanalas. Naujienų portalas „Delfi.lt“ bei dienraštis „Lietuvos rytas“ pasirinkti dėl populiarumo Lietuvoje. Lietuvos nacionalinė televizija pasirinkta dėl to, jog tai vienintelis

nekomercinis kanalas. Remiantis TNS LT žiniasklaidos 2009 m. tyrimais, populiariausi Lietuvos savaitraščiai buvo „Lietuvos rytas“ (19,3 proc.), „Vakaro žinios“ (19,1 proc.), „Respublika“ (8,4 proc.), „Šiaulių kraštas“ (4,6 proc.) ir „Kauno diena“ (4,6 proc.). Pagal 2009 m. atliktą Audience.lt internetinių portalų tyrimą, populiariausi naujienų portalai buvo „Delfi.lt“ (59 proc.), „Lrytas.lt“ (44 proc.), „Balsas.lt“ (36 proc.), „Alfa.lt“ (34 proc.), „Diena.lt“ (29 proc.). Kadangi Lietuvos televizija – nekomercinis kanalas, tikėtina, kad ji pateikia objektyvią informaciją, atspindi visų visuomenės sluoksnių interesus. „Panorama“ pasirinkta remiantis 2009 m. LRT atliktais tyrimais, kurie konstatuoja, jog tai žiūrimiausia informacinė laida. Be to, „Panorama“ – seniausia šalies televizijos informacinė laida.

Tiriamąją aibę sudaro nacionalinio dienraščio „Lietuvos rytas“ tekstai (55 straipsniai), internetinio naujienų portalo „Delfi.lt“ tekstai (102 straipsniai) ir Lietuvos nacionalinės televizijos informacinė laida „Panorama“ (43 laidos). Tekstai atrinkti naudojantis bibliografinę Lietuvos periodinės spaudos straipsnių bazę, internetinių portalų paieškos sistema bei Lietuvos nacionalinės televizijos laidų archyvą, pagal raktinius žodžius: *pandemija, kiaulių gripas, gripas, epidemija*, identifikuojančius darbo objektą. Teksto turinys (*teigiamas, neutralus, neigiamas*) vertinamas, atsižvelgiant į pranešimo temą, perduodamą informaciją, retorines priemones antraštėje ir tekste, iliustracijų siunčiamą komunikacinę žinutę.

Atsižvelgiant į darbo objektą ir A. Teišienės (2005) nurodytus turinio analizės elementus, numatyta kiekybinė ir kokybinė šių kategorijų analizė:

1. pagrindinė tema: apie ką tekstas;
2. laikas: kada vyksta veiksmas;

3. diskurso dalyviai: informacijos šaltinis, kieno vardu pateikiamos argumentacijos, teiginiai;

4. pranešimo pobūdis (informacinis pranešimas, analitinis straipsnis, mokslo populiarinimo straipsnis, meninis / pramoginis straipsnis, skaitytojo laiškas ir kt.);

5. probleminiai klausimai: kokios problemos aktualizuojamos;

6. rizikos pasekmių lokalizacija (lokali, nacionalinė, regioninė, globali);

7. retorinės figūros, stiprinančios / silpninančios riziką;

8. iliustracijos, stiprinančios / silpninančios riziką.

Tema, laikas ir pranešimo pobūdis. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, kad dauguma *Delfi.lt* ir *Lietuvos rytas* straipsnių (90 proc.) apie kiaulių gripą buvo pateikti titulinuose portalų puslapiuose, o *Panoramoje* medžiaga pateikiama pirmojoje laidos dalyje kaip viena aktualiausių dienos temų, todėl galima teigti, jog šiai problemai buvo suteikta didelė svarba, stengtasi kuo operatyviau apibūdinti situaciją ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Taip pat iš tyrimo medžiagos paaiškėjo, kad kiaulių gripas tiriamuoju laikotarpiu (2009 m. ruduo žiema) dominavo tarp aktualijų, todėl akivaizdu, kad ir *Delfi.lt* ir *Lietuvos rytas* apie kiaulių gripą, kaip apie sveikatos naujienas, pranešdavo aktualijų skiltyje. Vėliau (2010 m. žiema / pavasaris) ši tema susilaukė vis mažiau dėmesio. Straipsniai spausdinami tik specializuotose skiltyse; aktualios išlieka tik tos publikacijos, kurios susijusios su vakcina, vyriausybės sprendimais, verslu, užsienio naujienomis („*Vakcinos yra, bet kas skiepytis*“, *Lietuvos rytas*, 2010; „*Kiaulių gripas – farmacinių firmų sąmokslas*“, *Delfi.lt*, 2010).

Sveikatos skiltyje kiaulių gripo diskursas pasireiškė dažniausiai. Pastebėta,

jog tik *Delfi.lt* sukūrė specialią rubriką *Gripas*, į kurią buvo dedami informaciniai pranešimai, diskusijos, vertinimai ir komentarai šia tema. Kadangi *Panorama* yra informacinė laida, kiaulių gripo temai buvo skiriamos pirmosios laidos minutės – pačios svarbiausios, sulaukiančios didžiausio žiūrovų dėmesio.

Tyrimo medžiaga rodo, jog apie 90 proc. straipsnių ar reportažų autoriai žinomi. Dažniausiai jie – to paties žiniasklaidos kanalo korespondentai arba vietinės bei tarptautinės naujienų agentūros. Pastebėta, kad *Delfi.lt* dažniau perteikia naujienų agentūrų žinias ir duomenis, o *Lietuvos rytas* pateikia savo korespondentų informaciją, gautą analizuojant ir naujienų agentūrų informaciją, ir iš interviu su specialistais, ekspertais ar politikais.

Delfi.lt neretai portale spausdina dienraščių informaciją ar diskusiją. Pavyzdžiui, 2009 m. lapkričio 27 d. *Gripo* skiltyje pateikta diskusija, kuri buvo išspausdinta *Lietuvos žinių* dienraštyje. Tokia informacijos sklaida per „trečiąjį asmenį“ (šiuo atveju – portalą) atsirado dėl to, jog diskusija gana išsami, o nagrinėjami klausimai svarbūs visuomenei. Retas atvejis, kai *Delfi.lt* pateikė tokį išsamų straipsnį, nes daugiausia šiame portale straipsniai buvo informacinio pobūdžio, juose konstatuojamos mirtys, nurodomos gripo plitimo ribos, aiškina, kokių priemonių imtasi, bandant suvaldyti gripo epidemiją Lietuvoje arba pasaulyje. Taigi diskusinių straipsnių *Delfi.lt* pasitaikė itin retai (tik 1 proc.), o mokslo populiarinimo ar kitokio pobūdžio tekstų nebuvo.

Informaciniai pranešimai dominavo ir dienraštyje *Lietuvos rytas*, nors šiame leidinyje pasitaikė ir diskusinių straipsnių, kuriuose analizuojamas pandeminio gripo paplitimas, keliamos įvairios nuomonės ir

gripo rizikos vertinimai („*Pandemija neaplenkė ir įžymybių*“, „*Prieš beginklą šalį – kiaulių gripo ataka*“, „*Gripas šienauja aukas, o valdininkai meluoja*“).

Panoramoje kiaulių gripo tema dažniausiai buvo pristatoma trumpuose informaciniuose pranešimuose – reportažuose, kuriais siekiama supažindinti visuomenę su esama padėtimi, informuoti apie aukų skaičių, informuoti apie priemones, turinčias sumažinti gripo užkrečiamumo riziką. Žinoma, laidos formatais leido *Panoramos* rengėjams surengti studijoje gyvas diskusijas, kurių dalyviai (medikai, politikai, kultūros atstovai ar kt. asmenys) diskutuodavo ne tik apie gripo priežastis ar paplitimo mastą pasaulyje ir Lietuvoje, bet ir apie prieštaringas medikų išvadas dėl mirčių skaičiaus, apie visuomenės susiskaldymą, susidarius rizikingai ir dramatiškai situacijai.

Tyrimo metu išanalizuoti duomenys leidžia daryti išvadą, kad diskusinio pobūdžio diskursas plačiausiai pritaikytas *Panoramos* laidoje, nes gyvas eteris, aktuali informacija, pateikiama „čia ir dabar“, leidžia užtikrinti visuomenės dėmesį ir objektyvumą, o tai rizikos komunikacijos praktikoje yra vienas esminių reikalavimų.

Analizuojant duomenis, išsiaiškinta, kad pagrindinė tema, kuri nagrinėjama *Delfi.lt*, *Lietuvos rytas* ir *Panorama* pranešimuose apie kiaulių gripą, yra pandemijos valdymas ir kontrolė. Visuose straipsniuose, jei tai nebuvo tik informacinio pobūdžio pranešimas apie padidėjusį ligos aukų skaičių, gilinamasi į tai, kaip kilo epidemija ir kokių priemonių imtasi ligai stabdyti bei suvaldyti, kaip atpažinti pandeminio viruso požymius. Todėl straipsniuose dažniausiai kalbama apie vakciną, kuri padėtų išvengti užkrėtimo, o užsikrėtus padėtų lengviau

persirgti kiaulių gripu. Pavyzdžiui, *Delfi.lt* straipsnyje „Seno pažįstamo naujas veidas: kiaulių gripas“ pateiktoje diskusijoje nagrinėjamas vakcinosis nuo kiaulių gripo veiksmingumas (**A. Skikas:** „*Pasižiūrėsimė, koks bus efektas*“), keliamas klausimas apie galimą šalutinį vakcinosis poveikį (**A. Medalinskas:** „*Skiepai skiepams nelygu. Galima išgirsti teiginių, esą ši vakcina gali sukelti vėžį, neigiamai paveikti kai kurias žmogaus funkcijas ateityje. Ar šie skiepai nuo gripo yra patikimi ir be šalutinio neigiamo poveikio žmogaus sveikatai?*“ **A. Ambrozaitis:** „*Šalutiniai reiškiniai ir neigiamos reakcijos yra panašios, kaip po sezoninės vakcinosis. Kartais kurį laiką skauda vakcinosis suleidimo vietą, atsiranda sukietėjimas, žmogus karščiuoja ar jaučia nuovargį*“). Taigi pastebėta, jog dėmesys skiriamas ne edukacijai, kaip apsisaugoti nuo pandemijos, kokių priemonių imtis, kaip sumažinti riziką, o formuojamas nepasitikėjimas valdžios, farmacijos firmų atstovais. Be to, žiniasklaida, pateikdama ekspertų nuomones, vakciną akcentuoja kaip problemosis sprendimą.

Apie vakciną nuo pandemijos gripo daugiausiai kalbėta nagrinėtuose šaltiniuose. *Panoramos* laidoje tiesioginiame eteryje buvo aiškintasi, kaip išvengti ligos, kaip elgtis užsikrėtus gripu, kaip gydytis, diskutuota apie kelis ryškiausius mirties nuo pandeminio gripo atvejus – Kauno medicinos universiteto klinikose mirusį paauglį, Santariškių ligoninėje užgesusią 30 metų moterį („*Pirma kiaulių gripo auka*“, *Panorama*, 2009; „*Gripas šienauja aukas*“, *Panorama*, 2009). Buvo bandoma išsiaiškinti, kas kaltas dėl kilusių didelių komplikacijų, ar medikai nepadarė lemtingų klaidų, ar buvo išvengta gydytojų aplaidumosis, nes didelė visuomenės dalis, kaip buvo pastebėta, dažniausiai dėl mirties ligoninėse kaltino medikus („*Mirčių*

daugėja, atsakymų – ne“, *Delfi.lt*, 2009; „*Septyniolikmečio mirtis – nauja mįslė*“, *Lietuvos rytas*, 2009; „*Medikų tyrimas – klaidų nebuvo?*“, *Panorama*, 2009).

Apibendrinant žiniasklaidoje pateiktą informaciją, galima teigti, jog daugumos tekstų pagrindinė tema ta pati – vakcinacija. Lietuvos žiniasklaidoje apie vakcinaciją kalbama kaip apie vienintelę galimybę išspręsti profilaktikos ir gydymosis problemas. Buvo siūloma skiepytis pirmiausia gydytojams, asmenims, priklausantiems rizikos grupėms, o vėliau pranešta, kad tą padaryti gali kiekvienas, besirūpinantis savo sveikata („*Vaistinėse šluojami vaistai, galintys apsaugoti nuo gripo pandemijos, o kai kurios didmeninės vaistų įmonės 15 mėnesių atsargas pardavė per tris dienas*“, *Delfi.lt*, 2009; „*Savaitgalį Ukrainoje tvyrojo panika. Greitai plintančio A tipo gripo viruso H1N1 išsigandę žmonės šeštadienį puolė į vaistines pirkti marlės kaukių ir vaistų*“, *Lietuvos rytas*, 2009; „*Lietuvoje pradedama skiepyti nuo pandeminio gripo. Pirmieji skiepai skirti medicinos darbuotojams ir lėtinėmis ligomis sergantiesiems žmonėms*“, *Panorama*, 2010). Taigi vakcinacija žiniasklaidoje pateikiama kaip pagrindinis problemosis sprendimosis būdas.

Dalyviai, probleminiai klausimai.

Analizuojamuose straipsniuose ar reportažuose gana dažnai aptariami ir valstybės institucijų priimami sprendimai dėl kiaulių gripo vakcinosis užsakymosis, panaudojimo bei kontrolės. Valdžios institucijos, kaip ir medikai, buvo pagrindiniai diskusijų dalyviai, nes pirmieji reglamentuoja sveikatos apsaugą, o antrieji vykdo, todėl abi institucijos yra glaudžiai susijusios, ypač pandeminio gripo metu, kai valdžia sprendžia, kaip panaudoti valstybės lėšas gydymuisi, o medikai, jas gavę, hospitalizuoja ir gydo ligonius. Kai dėmesio centre atsidurdavo medicinos ir valdžios

atstovai, kiti visuomenės nariai tapdavo priemone medikų ir politikų veiklai iliustruoti. Tai liudija ir straipsnių pavadinimai: „Medikus glumina gripo komplikacijos“; „Vaikas palaidotas, o medikai purtosi kaltės“; „Gripas šienauja aukas, o valdininkai meluoja“.

Iš tyrimo metu gautų duomenų paaiškėja, kad visuomenės atstovai buvo tik šalutiniai diskusijų dalyviai, o straipsniuose apie juos kalbama, kai norima paliudyti medikų aplaidumą ar pandeminio gripo pavojų, todėl skelbiama, kiek žmonių jau mirė, kokie buvo ligos simptomai, kaip elgėsi ligonis ir medikai („*Kiaulių gripas nustatytas dar 7 kariūnams*“; *Delfi.lt*, 2009; „*Oficialiame aukų sąrašė – jau 10 žmonių*“, *Lietuvos rytas*, 2010).

Pagrindiniai informacijos šaltiniai portale *Delfi.lt*, dienraštyje *Lietuvos rytas*, laidoje *Panorama* buvo Sveikatos apsaugos ministerijos atstovai (dažniausiai pats ministras A. Čaplikas ar viceministras A. Skikas), infekcinių ligų specialistai, ekstremalių situacijų ekspertai, epidemiologai ir ligoninių atstovai. Iš pradžių žiniasklaida ekspertus vertina kaip autoritetus, kuriais galima pasitikėti, vėliau šis pasitikėjimas blėsta, pereinama prie puolimo strategijos, o tai didina nepasitikėjimą ir pačia žiniasklaida, ir ekspertais („*Pandemija nukautuotų Lietuvą*“; *Delfi.lt*, 2009; „*Gripas – medikų klaidų nebuvo?*“; *Panorama*, 2009).

Buvo kalbinami susirgę visuomenės atstovai (žymūs atlikėjai, menininkai, sportininkai), kad kitiems papasakotų, kaip apsisaugoti nuo ligos arba ką daryti susirgus. Pavyzdžiui, dienraštyje *Lietuvos rytas* pateikiamas straipsnis „Pandemija neaplenkė ir įžymybių“, kuriame pasakojama apie operos solistės I. Prudnikovaitės bei dizainerio J. Statkevčiaus negalavimus susirgus. Vaizdžiai kalbama apie tai, kokių priemonių ėmėsi žymūs žmonės,

norėdami kuo greičiau išsivaduoti iš klasikinės ligos („*Šiltos vilnonės kojinės, ant juosmens – šilta skara, daug arbatos su medumi ir imbieru. Šie liaudiški receptai praverė dainininkei...*“). Pabrėžtina, jog šie interviu patvirtina visuomenės apklausos metu gautus rezultatus, konstatuojančius, kad gyventojai labiau pasitikėjo liaudies nei šiuolaikine medicina. Tokia informacija sustiprina nepasitikėjimą mokslu, farmacijos kompanijomis, nes įžymybės neskuba pirkti antivirusinių vaistų, o naudojami liaudiškais receptais. Žiniasklaidoje publikuojami faktai, kad kiaulių gripą gali išgydyti medus, imbieras, poilsis, sumažina riziką. Pastebėta, kad apie įžymius Lietuvos žmones kalbėta plačiau nei apie pasaulines įžymybes, tačiau minimi ir jie (kartais vien tik apie juos rašoma), nes norima pasakyti, kad žvaigždžių problemos niekuo nesiskiria nuo paprastų asmenų problemų, kad pandeminis gripas nesirenka – jis gali paguldyti į lovą net ir pasaulinio garso sportininkus ar atlikėjus.

Galima teigti, kad į gripo riziką Lietuvos informavimo priemonėse žvelgta ne tik lokaliai, bet ir globaliai, nes epidemija buvo jaučiama visame pasaulyje. Žinoma, daugiausia dėmesio nagrinėjame portale ir dienraštyje skirta lokalioms epidemijos sukeltoms problemoms aptarti, analizuoti. Ypatingas dėmesys skirtas mirties atvejams, kurie sukėlė didelį rezonansą visuomenėje. Lokalios medicinos problemos, medikų kompetencija, vakcinų nebuvimas ir bandymas kuo greičiau jos užsakyti ir parsisiųsti, profilaktinės priemonės, kurių turėtų imtis visuomenė, – tai pagrindinės lokalaus pobūdžio problemos, kurioms ne tik informaciniame portale, dienraštyje, bet ir žinių programoje skirtas didžiausias dėmesys.

Rizikos pasekmių lokalizacija. Būtina pažymėti, jog minėtos lokalios problemos

ir jų suvokimas susijęs su globalumu, t.y. kiaulių gripo pandemija Lietuvos spaudoje buvo suvokiama kaip globali problema, todėl buvo lyginama susidariusi padėtis Lietuvoje ir pasaulyje, pateikiama mirčių ir susirgimų pasaulyje statistika, ji nuolatos papildoma, skelbiama apie situaciją kaimyninėse valstybėse (daugiausia Lenkijoje: „*Lenkijoje kiaulių gripu susirgo ir trimetis berniukas*“, *Delfi.lt*, 2009; „*Lenkijoje kiaulių gripas nusinešė 38 gyvybes*“, *Delfi.lt*, 2009; „*Lenkijoje kiaulių gripas tebešienauja gyvybes*“, *Delfi.lt*, 2009).

Verta atkreipti dėmesį, kad dienraščio *Lietuvos rytas*, portalo *Delfi.lt* ir *Panoramos* straipsnių ir pranešimų analizė parodė, kad vis dėlto globalus kiaulių gripo rizikos suvokimas buvo tik prielaida ir pretekstas iškelti lokalias sveikatos apsaugos, politines problemas, nesutarimus tarp autoritetų. Paaiškėjo, kad paprasti visuomenės nariai labiausiai pajuto epidemijos pasekmes, jie jaučiasi apleisti. Todėl taip išsamiai buvo nagrinėjami mirties atvejai, bandoma rasti kaltus, išsiaiškinti, ar medikai nebuvo aplaidūs, ar padarė viską, ką privalėjo padaryti, gydydami sunkius ligonius. Pastebėta, jog tiriamojo laikotarpio pradžioje dominavusios temos apie kiaulių gripą, jo charakteristikas, profilaktines priemones, peraugo į politines diskusijas.

Didžiulė įtampa, kilusi Lietuvoje epidemijos metu, leido žurnalistams solidarizuotis su paprastais gyventojais, todėl stengtasi pirmiausia nušviesti situaciją lokaliai, mažiau dėmesio skiriant globaliam problemos suvokimui, taip siekiant sumažinti riziką. Tai pabrėžė ir sveikatos apsaugos viceministras A. Skikas *Delfi.lt* publikuotoje diskusijoje teigęs, jog „*dabar Lietuvoje įtampa auga, išgirdus apie žmogaus mirtį nuo šios ligos. Tačiau kasdien Europoje nuo jo miršta apie 30 žmonių, tik*

kitų valstybių žiniasklaida tam neskiria tiek dėmesio, kaip Lietuvoje. Ten yra suvokiama, kad yra toks procesas ir jį reikia kažkaip pergyventi.“ Taigi Lietuvoje pandemijos rizika nacionaliniu mastu buvo suvokta labiau lokaliai nei globaliai, nors pranešimai apie susirgimų arba mirties atvejus kitose valstybėse liudijo apie globalų ligos bei su ja susijusių problemų pobūdį.

Kitų tekstų įtaka. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad internetiniame portale, dienraštyje, žinių laidoje dažniausiai buvo kalbama apie kiaulių gripą, riziką susirgti, pandemio viruso valdymo ir kontrolės priemones, medicinos apsaugą.

Daugiausia tekstų atsirasdavo, kai būdavo užfiksuotas naujas pandemio gripo ligos ar mirties atvejis, kai pasirodydavo informacija apie vakciną nuo gripo. Taip atsirado dauguma (95 proc.) straipsnių ir pranešimų. Trumpi pranešimai apie naujus susirgimus atsirasdavo iš karto, kai tik jie būdavo diagnozuoti Lietuvoje ar pasaulyje („*Kiaulių gripas nustatytas dar 7 kariūnams*“, *Delfi.lt*, 2010; „*Brianui Litrelui diagnozuotas kiaulių gripas*“, *Delfi.lt*, 2010; „*Pandemio gripo šmėkla jau klaidžioja mokyklose*“, *Lietuvos rytas*, 2010 ir kt). Tekstai pasirodydavo ir uždarius mokyklas (*Trinkūnaitė, Lietuvos rytas*, 2009), pasklidus naujienoms apie vakciną („*Pirmieji skiepai nuo kiaulių gripo*“, *Lietuvos rytas*, 2010; „*Vakcinos yra, bet kas skiepysis?*“, *Lietuvos rytas*, 2010; „*Vaistai vėluoja, ligoniai blaškosi, o kaltų nėra*“, *Lietuvos rytas*, 2010; „*Europa atsikrato nereikalingos vakcinos*“, *Delfi.lt*: 2010).

Svarbu pažymėti, jog informaciniuose tekstuose, kurių pasitaikė nemažai, kontekstui neteikiama didelė reikšmė, nes šio pobūdžio pranešimuose tik konstatuojami faktai, susiję su nauju susirgimu, pasveikimu ar mirtimi. Kilus platesnei diskusijai (ypač pastebėta tiriant *Panoramą*),

kontekstas tampa kur kas svarbesnis, nes pokalbis ar diskusinis reportažas rodomas eteryje. Tada pristatoma priežastis, t.y. kontekstas, dėl kurio buvo pakviesti svečiai į studiją, ar parašytas straipsnis. Pavyzdžiui, jau minėtas pokalbis su operos soliste ir dizaineriu buvo kontekstas, dėl kurio atsirado aktualus straipsnis apie tai, kiek lėšų valstybė skirs pandemijos kontrolei ir valdymui, kaip reikia saugotis nuo viruso, ką daryti, jei užsikrėtė („*Pandemija neaplenkė įžymybių*“, *Lietuvos rytas*, 2010).

2009 m. lapkričio 27 d. *Panoramoje* buvo diskutuota apie pandemiją. Diskusijos kontekstu tapo pranešimai apie tai, kad medikai netirs visų galimų susirgimų, norėdami nustatyti, ar tikrai tai pandeminio gripo virusas. Pasinaudoję šiuo kontekstu, *Panoramos* kūrėjai pakvietė į studiją Sveikatos apsaugos viceministrą A. Skiką paaiškinti, ar būtina visiems skiepytis nuo pandeminio gripo, kaip turėtų elgtis švietimo įstaigos epidemijos metu ir kt.

Tyrimo metu pastebėta, kad kitų tekstų įtaka portalui *Delfi.lt*, dienraščiui *Lietuvos rytas* ir laidai *Panorama* nėra žymi, todėl galima daryti išvadą, kad, siekiant kuo didesnio objektyvumo ir išsamumo, nei žinių laidoje, nei internetiniame portale, nei dienraštyje neteikiamos nuorodos į kitus tekstus, išskyrus tuos atvejus, kai viename portale perduodama kito portalo paskelbta informacija.

Teksto nuoseklumas. Tyrimo metu nustatyta, kad pagal nuoseklumą internetiniame portale, dienraštyje bei žinių laidoje su prieštaravimais susidorojama. Nors kiaulių gripas buvo labai kontroversiška tema, kuria tiek daug diskutuota įvairiomis aplinkybėmis, straipsnių, pranešimų ir reportažų autoriai susidoroja su prieštaravimais, tuo parodydami temos dramatiškumą. Apie pandemijos

riziką itin svarbių ir ryškių nutylėjimų nepastebėta, todėl galima teigti, jog portalas, dienraštis ir informacinė laida stengėsi visapusiškai atskleisti pandemijos riziką ir dėl to kylančias problemas. Pavyzdžiui, straipsnyje „*Seno pažįstamo naujas veidas: kiaulių gripas*“ labai išsamiai atskleista gripo rizika ir net galimas vakcinės šalutinis poveikis („*Seno pažįstamo naujas veidas: kiaulių gripas*“, *Delfi.lt*, 2009). Prieštaravimams ir rizikai mažiausiai dėmesio skiriama trumpuose informaciniuose pranešimuose, kuriuose minima tik ligos statistika.

Kadangi, susidarius ekstremaliomis situacijomis, žiniasklaida pristato ir iškelia kontroversiškas problemas, ir šiuo atveju neišvengta intrigos – kai kada gripo riziką mėginama sumažinti, raminant visuomenę pranešimais, kad gripas jau traukiasi, mažėja susirgusiųjų skaičius, o kai kur epidemija išvis atšaukiama („*Akistata su kiaulių gripu neišgąsdino lietuvių*“, *Delfi.lt*, 2010; „*Gripas traukiasi*“, *Panorama*, 2009 ir kt.).

Kai buvo paskelbta informacija apie keturiolikmečio kauniečio mirtį, sulaukta didžiausio žiniasklaidos priemonių dėmesio, kilo daug diskusijų, intriga ilgai neatslūgo. Tuomet internetiniame portale, dienraštyje bei žinių laidoje buvo bandoma susidoroti su prieštaravimais. Netilo kalbos apie medikų kompetenciją, ieškota kaltų, todėl buvo kilusi didžiausia rizika nesusidoroti su prieštaravimais. Vis dėlto žiniasklaidai pavyko atskleisti medikų, politikos atstovų, paauglio tėvų požiūrius dėl šio įvykio ir sušvelninti ginčus. Šis skaudus įvykis spaudoje buvo nušviestas pakankamai išsamiai ir objektyviai, todėl gripo rizikos visuomenėje suvokimas stabilizuotas, nors, kilus ginčams, pastebėta ir panikos požymių (visuomenė ėmė bijoti dėl artimųjų, kurie buvo gydomi

ligoninėse, saugumo, suabejojo medikų kompetencija: „*Žmonių protų suma*“, *Lietuvos rytas*, 2010).

Turinio vertinimas. Analizuojant kiaulių gripo diskursą pagal turinio vertinimą, paaiškėjo, kad internetiniame portale *Delfi.lt*, dienraštyje *Lietuvos rytas* ir informacinėje laidoje *Panorama* turinys vertinamas panašiai, ryškiaus nukrypimo į teigiamą ar į neigiamą pusę nebuvo. Galima teigti, kad turinio vertinimo atžvilgiu kiaulių gripo diskursas greičiau buvo neutralus negu teigiamas ar neigiamas. Būtina pastebėti, kad teigiamai vertinti kiaulių gripo ir nebuvo galima, nes liga negali būti teigiamas dalykas, o vertinti tik neigiamai būtų neobjektyvu. Todėl tekstuose, kuriuose buvo kalbama apie didžiulę gripo riziką ir pavojus (neigiamas vertinimas), vis dėlto atsirasdavo ir teigiamų dalykų, pavyzdžiui, patarimų, kaip saugotis ir išvengti ligos. Neutralus turinio vertinimas labiausiai išryškėjo informaciniuose pranešimuose, kuriuose pateikiama mirtingumo bei sergamumo statistika.

Žinoma, pasitaikė atvejų, kai apie kiaulių gripą kalbama tik neigiamai, remiamasi tik neigiamais faktais („*Infekcinė ligoninė perpildyta*“, *Panorama*, 2010; „*Antrakart renkasi Ekstremalių įvykių komisija*“, *ibid.*, 2009; „*Skaičiuojam kiaulių gripo aukas toliau*“, *ibid.*, 2009; ir kt.), o tai stiprina, pernelyg didina riziką. Tačiau toks informacijos vertinimas neišvengiamas, turint omenyje kiaulių gripo tiesioginį pavojų žmonių gyvybėms.

Retorinės figūros. Tyrimo metu gauti duomenys leidžia teigti, kad žurnalistai, siekdami įtaigumo, skaitytojų ir žiūrovų dėmesio, norėdami sustiprinti argumentus, labai dažnai naudoja įvairias retorines figūras. Kiaulių gripo diskurso analizė parodė, kad straipsniuose daugiausia

naudojamos metaforos, atskleidžiančios kiaulių gripo prieštarumą ir pavojų: *seno pažįstamo naujas veidas, pandemio gripo šmėkla jau klaidžioja, gripo banga jau ritasi, gripo čiuptuvai*, bei vaizdingi veiksmažodžiai, kuriais apibūdinama gripo sukelta rizika, žala bei komplikacijos: *atėmė sūnų, neaplenkė ir įžymybių, baugina, šienauja, pasiglemžėm, pražudė* ir kt. Pastebėtina, kad gripui apibūdinti pasirinkti veiksmažodžiai yra neigiamos konotacijos, susiję su baigtimi, neišvengiamybe, pavojumi ir baime. Net ir vaizdingi posakiai ir epitetai, kurie dažniausiai skamba antraštėse (pvz., *knysliuko gripas*), turi neigiamą atspalvį – taip norima paryškinti blogas emocijas, kurias sukelia epidemija. Tokiu būdu atkreipiamas visuomenės dėmesys į svarbiausią problemą ne tik nacionaliniu, bet ir globaliu mastu, rizika hiperbolizuojama.

Siekiant išlaikyti kontaktą su visuomene ir sulaukti skaitytojų/žiūrovų dėmesio, būtina vartoti kuo taiklesnius posakius, ypač publikacijos ar reportažo pavadinime. Tokia tendencija pastebėta ir nagrinėjant kiaulių gripo diskursą. Naudojamas ir įsameninimas, kai kiaulių gripui suteikiamos žmogiškosios savybės – tada liga geba *pražudyti, šienauti gyvybes ir t.t.* („*Iš vaistinių lentynų šluoja medikamentus nuo gripo*“, *Delfi.lt*, 2009; „*Lenkijoje kiaulių gripas tebešienauja gyvybes*“, *Delfi.lt*, 2009; „*Gripas šienauja aukas, o valdininkai meluoja*“, *Lietuvos rytas*, 2009). Tokia retorika kuria dramatiškumą, stiprina riziką.

Būtina atkreipti dėmesį, kad įvairios retorinės figūros kiaulių gripui apibūdinti labiau pasitelkiamos internetiniame portale, dienraštyje, o laidoje *Panorama* vaizdingų posakių, epitetų, įsameninimo ir metaforų pasitaikė kur kas rečiau nei *Delfi.lt* ar *Lietuvos ryto* publikacijose. Tai galima paaiškinti *Panoramos*, kaip

nacionalinio transliuotojo pagrindinės žinių laidos, formatu ir nusistovėjusiu gana konservatyviu įvaizdžiu, todėl šios laidos vedėjai ir reportažų autoriai negali sau leisti žaisti su kalba ir retorinėmis figūromis, tai daro internetinių portalų, dienraščių žurnalistai. Taigi retorinės figūros daro tekstus įtaigėsius, paryškina kiaulių gripo problemos tam tikrus aspektus (riziką, pavojų, kontrolę ar kt.), stiprina riziką ir leidžia palaikyti ryšį su visuomene.

Iliustracijos. Atliekant tyrimą, pastebėta, jog dauguma straipsnių (82 proc.) ir laidų (67 proc.) pateikiama kartu su iliustracijomis (nuotraukomis, reportažais, piešiniais). Daugiau kaip 90 proc. jų lydėjo neaiškios prasmės žinutę komunkuojančios iliustracijos, susijusios su medicinos prietaisais, medikamentais. Tokios iliustracijos kuria neigiamas emocijas.

Riziką stiprina ir iliustracijos, reportažai, kuriuose matoma ligoninė, ligoninėje gulintis bejėgis vaikas, vaikų žaislai. Tokia iliustracija norima pasakyti, jog nė vienas nėra apsaugotas nuo pandemijos, mirtis nepasigaili net vaikų. Taip manipuliuojama šeimai turinčiais skaitytojais.

Buvo straipsnių (2 proc.), reportažų (3 proc.), iliustruotų ekspertų nuotraukomis, kurios perteikia gana neutralias emocijas. Veiduose matyti susirūpinimas, tačiau jis nedramatizuojamas, o tai silpnina riziką. Kalbant apie iliustracijas, mažinančias baimės, panikos jausmą, verta paminėti ir šmaikščias iliustracijas (3 proc.), kurios kiaulių gripui suteikia materialų pavidalą. Iliustracijose nupieštos varvančia nosimi, besimatuojančios temperatūrą sergančios kiaulės. Spausdinamos ir garduose stovinčių kiaulių nuotraukos.

Išvados

Apibendrinant kiekybinę ir kokybinę turinio analizę, pastebėta, jog žiniasklaida nuolat informavo visuomenę apie kiaulių gripą, tačiau pateiktos informacijos turinys vertinamas neigiamai, kadangi trūko švietėjiško pobūdžio medžiagos, kaip apsisaugoti nuo pandemijos, taip pat kritiško, analitinio situacijos vertinimo.

Paskelbus pandemiją, Lietuvos žiniasklaidoje vyravo visuomenę gądinanti, sąmoningai perdėta informacija, sureikšmintą vakcinų galia, tačiau vėliau kiaulių gripo diskursą pakeičia politinės diskusijos apie rizikos valdymą, taip nukreipiamas dėmesys nuo rizikos keliamo pavojaus. Iš pradžių Lietuvos žiniasklaida rėmėsi ekspertų (medikų, farmacininkų ir kitų sveikatos sektoriaus atstovų) nuomone, tačiau vėliau ėmė abejoti jų patikimumu ir perėjo į puolimą. Kai valstybė pavėluotai užsakė vakciną, žiniasklaida suabejojo autoritetais, ėmė nebeapsitikėti valdžios siūlomomis priemonėmis, ėmė kritikuoti politikų veiksmus. Taip buvo bandoma ieškoti „tiesos“.

Kiaulių gripo temos pateikimas Lietuvos žiniasklaidoje atskleidė, jog žurnalistai siekia angažuotumo, o ne objektyvumo. Žiniasklaidos atstovai turėtų jausti atsakomybę visuomenei, kadangi skleidžiama informacija vienokiu ar kitokiu būdu daro įtaką skaitytojams, o tai sukelia tam tikrų socialinių pasekmių – kiaulių gripo epidemijos metu nepateiktas subalansuotas, objektyvus problemos vaizdas, bet skatintas panikos jausmas. Žiniasklaida turėtų atsakingiau valdyti informaciją apie rizikas, pateikti neigiamas ir teigiamas įvykio puses, siekti sumažinti rizikos keliamą žalą.

Literatūra

1. Anderson, C. (2006). *The Long Tail: Why the Future of Business Is Selling Less of More*. - New York: Hyperion.
2. Atwood, L. E., Major, A. M. (2004). Environmental risks in the news: issues, sources, problems, and values. // *Journal of Public Understanding of Science* 13, pp. 295-308. doi: 10.1177/0963662510387559.
3. Braman, S. (2007). When Nightingales Break the Law: Silence and the Construction of Reality.// *Journal of Ethics and Information Technology* 9, pp. 281-295. doi: 10.1077/s10676-007-9148-0.
4. Carroll, L. (2011). *The Concussion Crisis: Anatomy of a Silent Epidemic*. - Published by Simon & Schuster.
5. Dągūtė, I. (2006). Ar padeda žiniasklaida mums tvirtinti savo valstybę? Bernardinai. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-08-20-ina-dagyte-ar-padeda-ziniasklaida-mums-tvirtinti-savo-valstybe/4363>>, [žiūrėta 2010 11 12].
6. Dearing, J. W., Rogers, E. M. (1996) *Agenda-setting*. - Sage.
7. Eldridge, J., Reilly, J. (2003). *Risk and relativity: BSE and the British media*. - Cambridge University Press, pp. 138-155.
8. Entman, R. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm.// *Journal of Communication* 43, pp. 51-58.
9. Ghanem, S. (1997). Filling in the tapestry: The second level of agenda setting, ed. M. McCombs, D. L. Shaw and D. Weaver.// *Journal of Communication and democracy*, pp. 3-14.
10. Juraitė, K. (2002). Ekologinė sąmonė ir masinė komunikacija: visuomenės nuomonės apie aplinkosaugą konstravimas žiniasklaidoje. – daktaro dis., Vytautas Magnus University, Kaunas.
11. Katz, E., Lazarsfeld, P. F. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication*. - Transaction Publishers.
12. Kellner, D. (2003). Baudrillard: A New McLuhan? Prieiga per internetą: http://gseis.ucla.edu/faculty/kellner/2009_essays.html, [žiūrėta 2010 10 15].
13. Kwansah-Aidoo, K. (2003). Events That Matter: Specific Incidents, Media Coverage, and Agenda-Setting in a Ghanaian Context.// *Canadian Journal of Communication*, 28, pp. 43-66.
14. Kwansah-Aidoo, K. (2005). *Topical Issues in Communications and Media Research*.- Nova Publishers.
15. Littlejohn, S. W., Foss, K. A. (2004). *Theories of Human Communication*.- Wadsworth Publishing.
16. Luhmann, N., Cross, K. (2000). *The Reality of the mass Media*. - Stanford University Press.
17. McCombs, M. E. (2004). *Setting the Agenda – The Mass Media and Public Opinion*. - Polity.
18. McCombs, M. E., Shaw, D. L., Weaver, D. H. (1997). *Communication and Democracy – Exploring the Intellectual Frontiers in Agenda-setting Theory*. - Lawrence Erlbaum Associates.
19. McCullagh, C. (2002). *Media Power. A Sociological Introduction*. - Palgrave.
20. McQuai, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory*. - Sage Publications.
21. Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga. (2009; 2010). TNS Gallup tyrimai. Prieiga per internetą: <<http://www.tns.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai-metine-ziniasklaidos-tyrimu-apzvalga>>, [žiūrėta 2010 11 04].
22. Pidgeon, N., Kasperson, R. E., Slovic, P. (2003). *The Social Amplification of Risk*. - Cambridge University Press.
23. Reynolds, B. (2002). *Crisis and Emergency Risk Communication*. - Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention.
24. Rimaitė, A. (2009). Genetiškai modifikuotų organizmų diskurso formavimas Lietuvos žiniasklaidoje. –PhD diss., Kaunas University of Technology, Kaunas. doi: 10.5755/j01.ppa.10.3.646.
25. Rimaitė, A. (2009). Lietuvos visuomenės požiūriai į genetiškai modifikuotus organizmus: viešosios nuomonės ir žiniasklaidos analizė.// *Journal of Filosofija. Sociologija*. Vol. 20, No. 4, pp. 271-282.
26. Singer, E., Endreny, P. M. (1993). *Reporting on Risk*. - New York: Russel Sage Foundation.
27. Takeshita, T. (2005). Current Critical Problems in Agenda-setting Research.// *International Journal of Public Opinion Research*. Vol. 18, No. 3, pp. 275-296. doi: 10.1093/ijpor/edh104.
28. Telešienė, A. (2005). Kritiškiosios diskurso analizės metodologinių principų taikymas sociologiniuose tyrimuose.// *Journal of Filosofija. Sociologija*. No. 4, pp. 1-6.
29. Vaišnys, A. (2005). *Komunikacijos ir informacijos politika. Studijų programa*. - Vilniaus universitetas.

30. Vareikis, E. (2010). Kiaulių gripas – ne liga, o psichozė. Delfi.lt. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/evareikis-kiauliu-gripas---ne-liga-o-psichoze.d?id=22006288>>, [žiūrėta 2010 12 05].
31. Walsh, J. (1996). True Odds: How Risk Affects Your Everyday Life. - Silver Lake Publishing.
32. Wright, W. R. (1997). Functional analysis and mass communication.// Journal of Public Opinion Quarterly24, pp. 610–613.

Straipsnis įteiktas: 2013 11 01

Parengtas publikuoti: 2013 12 20

Nina KLEBANSKAJA, Giedrė GUDAITĖ

RISK COMMUNICATION. THE CASE OF SWINE FLU PANDEMIC IN LITHUANIA

S u m m a r y

In 2008 The Independent reported on a new influenza pandemic which can cause loss of more than fifty million lives around the world. The British Lords were talking about a bird flu strain which can rapidly spread due to conducive conditions. After a year, the World Health Organization declared the sixth threat level of swine flu pandemic. The new rapidly spreading virus became stronger and more dangerous to all people in the world.

The USA was one of the first countries that recognized the epidemic being not only a health problem as the situation can be easily manipulated by psychosis. Political scenarists were creating one scenario worse after another. Swine flu swept across the Lithuania media too.

The study involved the selection of keywords that served as the basis for selection of publications on swine flu; the content was divided into categories, while categories in turn were divided in subcategories; the content data was interpreted. The study of the mass media texts focused on the agenda-setting by the mass media, construction of texts and creation of social reality.

The qualitative and quantitative study period spans from November 2009 to April 2010. The beginning of the analysed period was selected for the reason that in November 2009 Lithuania declared flu pandemic. June 2009 saw some sporadic reports on swine flu, however, the Lithuanian mass media did not pay much attention to the issue. However, the

information flow started increasing from November when cases of swine flu become more frequent. The end of the analysed period was selected for the reason that it saw a significantly decreased spread of reports on swine flu in the analysed sources. The sources for qualitative and quantitative analysis were selected purposefully, aiming to analyse the information in the traditional mass media: press, television and the Internet. A commercial channel of printed media, a commercial online news portal and the Lithuanian national TV channel were picked. News portal Delfi.lt and daily Lietuvos Rytas were chosen for being the most popular in Lithuania, while Lithuanian National Television was selected as the only non-commercial TV channel.

A sum up of the quantitative and qualitative content analysis showed that the mass media constantly worked to inform society about swine flu, however, the content of the published information was viewed negatively since it lacked the educational aspect of how to protect oneself from pandemic, it also fell short of critical and analytical evaluation of the situation. Reasoning of the experts formed a negative opinion about public authorities and their ability to manage the risk. At first the media presents these experts as authorities to be trusted yet, subsequently this trust starts sagging, a move to the attacking strategy is made which results in increased distrust both in the mass media itself and the experts. Risk communication was irresponsible.